

ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՇՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

Ե. - ԺԵ. ԴԱՐ

Հայ ժողովուրդն էլ, ինչպէս միւս արեւելահայ ժողովուրդները, ունի իր իւրայատուկ երաժշտութիւնը. որի հիմքում կայ իւրայատուկ ձայնաշարերի մի խումբ, որով մեր երաժշտութիւնը (աշխարհիկ թէ հոգեւոր) տարբերում է միւս ժողովուրդների երաժշտութիւնից։ Դժբախտաբար ասակաւին լիովին չի ստուգնախորտակվում մեր ժառանգիկ եւ հոգեւոր երաժշտութեան լազային կառուցուածքը։ Կոմիտաս Վարդապետ փորձել է վերականգնել դրանք, սակայն նրան սպառիչ կերպով չի յաջողուել անել այդ, որովհետեւ մեր Միջնադարեան խաղերի խորհրդաւոր իմաստը տակաւին չի լուսարարուել։ Մի գուցէ մենք Վարդապետին յաջողւէր յայտնաբերել խաղերի թաքուն իմաստը եւ հրապարակել, դարձնելով այն մեր ժողովրդի անփակաւորութիւնը, եթէ նրան չվիճակուէր իր կեանքի վերջում եղբրական մի վախճան։ Սակայն հակառակ դրան, Կոմիտաս Վարդապետ անգնահատելի ծառայութիւն է մատուցել մեր ազգային երաժշտութեան բնագաւառում՝ լուսարարելով մեր ազգային երաժշտութիւնը։

Պէտք է ասել որ մեր հոգեւոր երաժշտութիւնը աւելի պահպանողական է եղել. այսօր մեզ հասել են ութ քառերը (կամ ձայնաշարերը, որովհետեւ իւրաքանչիւր քայն ունի իր դարձուածքը, որ տարբերում է բուն քայնից), որոնց հիման վրայ գաղափար ենք կազմում նաեւ մեր ժողովրդական երաժշտութեան ձայնաշարերի մասին, որովհետեւ, ինչպէս Կոմիտաս Վարդապետն է ասում, մեր հոգեւոր եւ աշխարհիկ երաժշտութիւնը ջուր-եղբայր են. այդ երկուսն է մասնաւոր լազային սիստեմում։

Որպէս եզրակացութիւն պէտք է ասել որ հայկական եկեղեցական երաժշտութիւնը, սկսելով Ե. Դարից եւ խաղային նոտագրութիւնը՝ Ը. Դարից, իրենց զարգացման ուղին են ապրել մեր երաժշտական ներքին օրինաչափութիւնների հիման վրայ։ Ուստի բնաւ պէտք չէ մեր խաղերի բանալին փնտռել օտարների խաղային սիստեմում, այլ պէտք է հետապնդել՝ ելնելով մեր ազգային երաժշտութեան ներքին օրինաչափութիւններից։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Ս. Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոս եւ Ս. Մեսրոպ մեր գրականութեան ստեղծման երկու մեծագոյն դէմքերն են։

Ե. Դարում մենք ապրում էինք մեր Ոսկեդարը՝ շնորհիւ մեր շերիցս երանելի սուրբ Հայրերի եւ վարդապետների։ Այդ շրջանում Հոգեւորականութիւնը ամենէն ազդեցիկ դասակարգն էր համարւում։ Նորանց ձեռքում էին գիրքը, գրականութիւնը, արուեստը եւ նոյնիսկ պետական բարձր պաշտօնները։ Մինչեւ անգամ թագաւոր

գժուարանում էր մերժել կաթողիկոսի առաջարկները։ Հոգեւորականները այդ շրջանում եւ կրօնական գործիչներ էին, եւ գրականագէտներ, եւ արուեստագէտներ, եւ երաժիշտներ, եւ երգասացներ։ Մի խօսքով, նրանք ծախօթ էին իրենց ժամանակի արուեստի բոլոր բնագաւառներին եւ բազմակողմանի զարգացում ունեցող անձնաւորութիւններ էին։ Այդ շրջանի ամենէն փայլուն դէմքն է Ս. Սահակ Հայրապետ։

Ս. Սահակ Մեծն Ներսէսի որդին էր։

Դնուել է կեսաբխարյում 348 թուի Սեպտեմբեր 29-ին(*): Իր կրթութիւնը ստացել է նախ կեսաբխարյում, ապա կատարելագործուել՝ Բիւզանդիայում: Շատ լաւ տիրապետում է հելլեն լեզուի զարութեան եւ փիլիսոփայութեան: Հազար Փարսեցիքն ասում է. «Յոյժ առյցեալ անցուցանէր վարժիւք զբազում դիւնովքն Յունաց եղեալ կատարելապէս հմուտ երգողական տառիցն եւ հռետորական յորդասաց յայտնաբերութեան. եւս առաւել տեղեկացեալ փիլիսոփայական տրուեստիցն ցուցանիւր»:

Ս. Սահակ ամուսնանում է օտո 32 տարեկան հասակում: Նրա ամուսնու անունը յայտնի չէ, ոչ էլ ազգատունը: Նրանք, ովքեր Շուշան են կոչում, պարզ մի ենթադրութիւն են անում: Ս. Սահակ ունենում է մի աղջիկ զաւակ, անունը դնում է Սահականուշ, որը յետոյ մայրն է դառնում Վարդան Մամիկոնեանի: Նա արու զաւակ չի ունեցել. ույլ կապակցութեամբ նա մտաւ տանջուել. հետընտիրք անմխիթարք նեղէին դիս, անդադար զմտաւ անծելով եւ ազաւելով զբարձրեալն շնորհիւ ինձ արու որդին:

Վաղ հասակից, հաւանաբար կնոջ մահից յետոյ, նուիրւում է Հոգեւոր կեանքին, դառնում վանական: Բազմաթիւ աշակերտներ հաւաքելով, զաշակերտ վաթսուս րատ նմանութեան Սպորէկիցն(**), սովորեցնում է նրանց դիտութիւն, յղջելով հայրենի մեծ քաղաքներում եւ շէնքերում:

Կաթողիկոս է ընտրւում վանական աստիճանից, որպէս ժամանակի ամենազարգացած, լուսամիտ ու հայրենասէր մարդկանցից մէկը, մանաւանդ լինելով Լուսաւորի տան վերջին չառաւիղը: Հայրապետական ամբողջ վրդա է մնում օտո փոսես երկար պարբեր: Կրում է շատ դիւտ ու փառապանք, անուամենայնիւ. սպարում է նաեւ մխիթարական օրեր: Որքենացին նրա մապին դրում է. «Մահկանացու ծնեալ անմահ գիրքն յիշատակ եթող»: Ս. Սահակ մեր գրականութեան հիմնադիրն է, ինչպէս նաեւ առաջին շարականագիրը եւ երա-

ժիշտը մեր եկեղեցական երաժշտութեան մէջ:

Գրերի դիւտից յետոյ նրա ուսերին էր ծանրանում Աստուածաշնչի թարգմանութեան մեծ գործը: Նստած Վաղարշապատում, մի խումբ յունագէտ եւ ասորագէտ աշակերտների հետ, որոնք սովորել էին Եղևթայում եւ Բիւզանդիայում, վերաթարգմանութեամբ սրբագրում էին եւ ամբողջացնում Աստուածաշնչի թարգմանութիւնը: Գրերի դիւտից անմիջապէս յետոյ, փորձի համար, Մեքրոպ Մայտոցը, Եղնիկ Կողբացին, Յովսէփ Կաղնացին եւ ուրիշներ Աստուածաշնչի ասորերէն թարգմանութիւնից կատարել են մի քանի զբերի թարգմանութիւններ, որոնց թում է Ե. Առակազ Գիրքը: Թարգմանչաց օրով գոյութիւն ունէր Հին Կտակարանի Լրիւս թարգմանութիւն՝ ասորական, որ կոչւում էր «Բեղիւյ», իսկ երկրորդը յունական, որը կոչւում էր «Եօթանասորցի թարգմանութիւն» (որովհետեւ րատ աւանդութեան 70 յունագէտ եւ երբայապէս Հրեայ ուսարիներ Հին Կտակարանի երաւյցեցիւնից թարգմանում են յունարէնի Ն. Ք. Գ. Դարում):

Արդ, երբ 432 թուին, Եփեսոսի ժողովից մի տարի յետոյ, թարգմանիչ վարդապետները Կ. Պոլսից Վաղարշապատ են բերում Աստուածաշնչի մի ընտիր յունարէն թարգմանութիւն որպէս նուէր Հայոց կաթողիկոսին՝ յունաց կոյրեր եւ տաւրարքի կողմից: Ս. Սահակ այս ընտիր օրինակի վրայ ից սրբագրում է Հին թարգմանութիւնը եւ թարգմանում նախապէս չթարգմանուած գրքերը:

Աստուածաշնչի թարգմանութիւնը վերջանում է 436 թուին: Թարգմանութիւնը լինում է Հոյակապ. բազմաթիւ դիւտականներ զբաղուել են Աստուածաշնչի տարբեր լեզուներով թարգմանութիւնների ուսումնասիրութեամբ եւ հայերէն թարգմանութիւնը համարում են ամենաընտիր, թաղուհի թարգմանութեանց: Աստուածաշնչի թարգմանութեան հնութեան կարգի մէջ, հայկականից դրաւում է հոթերորդ տեղը:

Ըստ Կորինի վկայութեան, Ս. Սահակ թարգմանում է եկեղեցական մի «Դուստրութիւն» (չատ զրբեր): Բագի թարգմանական աշխատանքից, Ս. Սահակը գրել է

(*) Օրմանմամ, Վճգապատուսւն:

(**) Մայնիմք Ժրպալ կրօնաւոր:

Ջարարիչն երկնի եւ երկրի
Այսօր տեսաք ի խաչի:
Տեսալ զՏէրն ի խաչին՝
Խաւարեցաւ արեգակն,
Եւ վարագոյր Տաճարին
Յեկոյր վերուստ մինչ ի վայր:

Մինչեւ այսօր էլ այս խորհրդաւոր արա-
րողութիւնը պահուած է մեր եկեղեցում,
եւ կատարուած է Աւագ Ուրբաթ օր, գիշեր-
ւայ ժամը 12-ին:

Հոյակապ պատկեր է Տէրը խաչի վրայ,
զսքանչիւր եւ ահաւոր: Հեղինակի հոգեկան

Ընդ որում եւ համբարեցից
Ասէ գնա կալարիւք
Ով համարոյր ցնցուքեամ
Նշան եւ առիթ մտնու

== 4 ստֆ, 8 վանկ
== 4 ստֆ, 7 վանկ
== 3 ստֆ, 6 վանկ
== 4 ստֆ, 7 վանկ

կամ՝

Ով սքանչիւր
Եւ տեսիլ տեսար
Ջարարիչն երկնի եւ երկրի
Այսօր տեսաք ի խաչին

== 1+4 ստֆ, 5 վանկ
== 3 ստֆ, 6 վանկ
== 4 ստֆ, 8 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

Տեսնում ենք որ այս փոքրիկ հաստուած-
ների մէջ անգամ զանազան չափերի ենք
հանդիպում:

Պէտք է ասել որ մեր տաղաչափութեան
մեւը նման է Սանսկրիտերէնի տաղաչափու-
թեան, որը, կարծւում է, ծնունդ է տուել
լազմաթիւ լեզուներին:

Հայկական տաղաչափութիւնը 16 ոտք
կամ վանկ ունի եւ բաժանուած է չորս ան-
դամների եւ իւրաքանչիւր անդամ բաղկա-
նում է չորս ոտքից: Ի տարբերութիւն միւս

լեզուների եւ հենց Սանսկրիտերէնի, հայ-
կական տաղաչափութեան մէջ առաջին եւ
երկրորդ անդամների վերջին վանկերի վրայ
չեչտ է դրւում, եւ ապա յանգաւորում եւ ե-
րաժշտութիւն է տալիս ոտանաւորին: Սա-
կայն, հետագայում, բանաստեղծութիւնը
աւելի երաժշտական դարձնելու նպատակով,
չորս-չորս համաչափութիւնը փոխել են եւ
գործածել են նաեւ երկու-չորս, չորս-երեք,
որը ամենից աւելի երաժշտական է: Օրինակ՝

Ուրախացիր սրբուհի
Գարբիէլի անտոօք

== 4+3 ստֆ, 7 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

կամ՝

Որ քաղաքացի գգալուստ
Արքայի Տեսնոմ ի յերկնից

== 4+3 ստֆ, 7 վանկ
== 4+3 ստֆ, 7 վանկ

Կոմիտաս կաթողիկոսն էլ իր «Անմիշք
Նուիրեալ»-ի մէջ գործածում է զանազան
չափեր, ըստ որում չորս վանկից մինչեւ մէկ
վանկ ունեցող անգամ կայ, եւ 14 վանկից

մինչեւ 8 վանկ. սակայն այս փոփոխութիւն-
ները միայն երաժշտականութեան համար են
գործածուած:

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՏՈՑ

Հանճարեղ զաւակը Հայ ժողովրդի, ըստեղծիլը մեր գրերի, Մնուել է Տարօնի Հանգիստ գիւղում, գիւղացու ընտանիքում:

Սուրբ Մեսրոպի վարքը գրել է իր աշակերտ Կորիւնը, որը աւելի կանգ է առել ոչ Հայ գրերի ստեղծող անմահ Օշականցու վրայ, որքան նրա մեծ ու յաւերժական դործի վրայ: Նա ստացել է պարսկական, ասորական եւ հելլենական կրթութիւն:

Գործունէութեան առաջին շրջանում ծառայում էր Հայոց արքունիքում՝ Արշակունի թագաւորի դիւանատան մէջ, որպէս քարտուղար: Ըստ պատմիչի վկայութեան, նա հմուտ էր թէ՛ աշխարհական եւ թէ՛ դիւանորական գործերին:

Աւելի հասուն տարիքում թողնում է դիւանորական ասպարէզը, հազնում է վանական կեդտղ եւ գառնում վանական քարոզիչ: Մեսրոպ Մաշտոցի Աւետարանական քարոզութեան առաջին վայրն է Հանդիսանում Գողթան գաւառը, ուր Շարիթ անունով մի իշխանի օժանդակութեամբ, եւ Տիրայր Խորենացու եւ Մուշէ վարդապետի օգնութեամբ բացում է դպրոց: Այդ օրերին վանական քարոզիչների վրայ ծանրանում էր երկու պարտականութիւն. ահա է՝ օտար լեզուից թարգմանել Աստուածաշունչը եւ վերծանել ժողովրդին: Մեսրոպ Մաշտոցը վերծանող էր: Այս Հանգամանքը ստիպում է նրան որ յշանայ Հայերէն գրերի ստեղծման փրկարար միտքը: Մաշտոցը երկար թափառումներից եւ որոնումներից յետոյ ի խնդիր Հայ գրերի, ընչ ի քուն երազ եւ ոչ յարթութեան՝ անսխի վիճակում, այսինքն ստեղծագործական երկունքի պահին իր սեփական Հանճարով եւ Աստուածային օգնու-

թեամբ ստեղծեց մեր մեծաբան լեզուի այբուբենը:

Գրերի գիւտից յետոյ Մեսրոպի առաջ բացւում է գործունէութեան լայն ասպարէզ. ամէն կողմ բացւում են դպրոցներ, յատկապէս ուշադրութիւն է դարձւում Գողթան գաւառի լուսաւորութեան վրայ, որտեղ ապրում էր «գաղաւթամիտ վայրենադոյն եւ ճիւղաբարոյ» մի ժողովուրդ: Մաշտոցը ապա անցնում է Վրաց եւ Աղուանից երկրները, ինչպէս նաեւ Յունաստան, որտեղ եւս ծաւալուեց առաքելական գրական-մշակութային գործունէութիւն:

Յունաստանում ապրող Հայութիւնը կենտրոնացի յոյն մետրապոլիտների տնուր ջանքերով կանգնել էր վտանգի առաջ: Յունահայութիւնը դուրս էր մնում Սահակ-Մեսրոպեան չնչի եւ Հայ դրականութեան փրկարար աղօղակներից: Երկու մեծ լուսաւորիչները մտահոգւում են այդ մասին: Մեսրոպ Մաշտոցը Ս. Սահակից յանձնարարական թղթեր վերցրած գնաց Կ. Պոլիս, Վարդան Մամիկոնեանի հետ: Հայոց պատուիրակութիւնը մեծ պատուով ընդունեց կայսեր եւ պատրիարքի կողմից: Պատրիարքը Մեսրոպին շնորհեց «Ակումիտ» (գիտուն) տիտղոսը, իսկ կայսրը Վարդանին շնորհեց «Ստրագելատ» (սպարապետ) տիտղոսը:

Ս. Մեսրոպ իրաւունք ձեռք բերեց դպրոցներ բանալու Յունաստանում եւ մնաց այնտեղ: Այսպիսով, նորաստեղծ Հայ գիրն ու գրականութիւնը՝ Հայութեան երկուսի բաժանուած մեծ Հաստուածների միջեւ դարձաւ ազգային միութեան հզօր պատար: